

JAKUB MAKAREWICZ

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ORCID 0009-0004-8663-1520

PATRYK TUREK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ORCID 0009-0006-1644-5911

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt.: „Administracja państwa i Kościoła w XIX wieku na ziemiach polskich: prawo, struktury, ludzie, dokumenty”, Warszawa, 8 marca 2024 r.

8 marca 2024 roku w ramach cyklicznych spotkań naukowych organizowanych przez prof. Artura Góraka odbyła się konferencja naukowa pt. „Administracja państwa i Kościoła w XIX wieku na ziemiach polskich: prawo, struktury, ludzie, dokumenty”. Zwyczajowym organizatorem tych cyklicznych wydarzeń był Instytut Historii UMCS, jednak tym razem gospodarzem został Instytut Historii UKSW, który wraz ze wspomnianym wcześniej Instytutem z Lublina, Instytutem De Republica oraz Towarzystwem Nauki i Kultury „Libra” podjął się wspólnego trudu organizacji wydarzenia. Konferencja ta jest pierwszą z wielu planowanych, cyklicznych spotkań zajmujących się przedstawieniem najnowszych ustaleń badaczy dotyczących historii ziem polskich w XIX wieku. Warto również wspomnieć o międzynarodowym charakterze konferencji, gdyż zaproszeni zostali na nią prelegenci oraz goście z Czech, Ukrainy, Mołdawii oraz Gruzji.

Zebranych powitał Dziekan Wydziału Nauk Historycznych UKSW, ks. prof. dr hab. Waldemar Graczyk. Oficjalnego otwarcia obrad konferencji w imieniu władz Instytutu Historii UKSW dokonał ks. prof. dr hab. Wojciech Zawadzki, który wygłosił krótki referat wprowadzający. Następnie przekazano głos przedstawicielowi Instytutu Historii UMCS, prof. dr hab. Krzysztofowi Latawcowi, który w krótkiej wypowiedzi podziękował gościom za przybycie. Wyraził również chęć kontynuowania współpracy z Instytutem Historii UKSW w ramach wspólnej promocji i rozwoju studiów naukowych nad XIX wiekiem.

Organizatorzy podzielili konferencję na III sekcje, zestawiając wystąpienia w sposób tematyczny: w sekcji I podjęto zagadnienia dotyczące struktury i zarządzania w administracji, w sekcji II skupiono się na roli człowieka w systemie administracyjnym, natomiast w sekcji III skoncentrowano się na szczegółach systemu zarządzania. Obradom pierwszej części spotkania przewodniczył Dziekan Wydziału Nauk Historycznych UKSW, ks. prof. dr hab. Waldemar Graczyk. Konferencja rozpoczęła się referatem wprowadzającym prof. dr hab. Grzegorza Smyka (Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej). Przedstawione zostały modele administracji na ziemiach polskich w wieku XIX. Efektem podziału terenów Polski

między trzech zaborców było wykształcenie się specyficznego modelu ustrojowego II Rzeczypospolitej. W swoim wystąpieniu profesor zwrócił uwagę na rolę, jaką odegrał w tym procesie pruski system polityczno-administracyjny. Jego oddziaływanie było kluczowym czynnikiem kształtującym system prawny odradzającego się państwa i kompetencje samorządu. System polityczny Imperium Rosyjskiego został przedstawiony jako ten, który w sposób znaczący wpłynął na ukształtowanie się pozycji politycznej polskiego rządu w czasach międzywojennych. Prof. dr hab. Damian Szymczak (Uniwersytet A. Mickiewicza) wygłosił referat pt. *Kanclerz, ambasador czy cesarski minister? Minister dla Galicji w systemie politycznym galicyjskiej autonomii (1871-1918)*. Wystąpienie to rozpoczęło się stwierdzeniem, iż w systemie administracyjnym Austro-Węgier nie było urzędu ministra dla Galicji. Był to minister bez teki, a prawnie nie było czegoś takiego jak autonomia galicyjska. Następnie prelegent w sposób bardzo interesujący przedstawił polityczne połączenia między parlamentem a lokalnymi społecznościami. Podkreślił trudną rolę ministra bez teki, który musiał spełniać oczekiwania zarówno rządu wiedeńskiego, jak i polskiej grupy parlamentarnej. Na zakończenie wystąpienia zaznaczył, iż minister dbał nie tylko o interesy Polaków, ale wszystkich obywateli Galicji. Następnie prof. dr hab. Konrad Meus (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej) przedstawił zależności między administracją państwa a instytucjami autonomicznymi w Galicji. Podkreślił fundamentalną rolę elementów budujących autonomię: polonizację uniwersytetów, wprowadzenie „ministra dla Galicji”, reformy gospodarcze z lat 1856-1858, rozwój instytucji samorządowych, a zwłaszcza ustawy o miastach. Kluczowym zagadnieniem wystąpienia było pokazanie konfliktu między samorządem a rządem w kwestiach kompetencyjnych. Jak podkreślił prelegent tematyka ta jest bardzo ważnym zagadnieniem pozwalającym zrozumieć funkcjonowanie autonomii galicyjskiej. Zaznaczył, iż w wielu archiwach zarówno polskich, jak i zagranicznych znajduje się wiele dokumentów pozwalających na pogłębione badania nad problematyką konfliktów kompetencyjnych konkretnych miast galicyjskich z rządem austro-węgierskim. Dalej prof. dr hab. Paweł Cichoń (Uniwersytet Jagielloński) opisał historię oraz kompetencje Biura Policji Pośredniej w Wolnym Mieście Kraków. Opisał je jako specjalne narzędzie państwa opiekuńczego, które jednak przez brak funduszy, interwencje państw zaborczych oraz presję związaną z niską efektywnością nie odegrało większej roli. Dr Bartosz Drzewicki w swoim wystąpieniu o Archiwariuszu Senatu Wolnego Miasta Kraków i jego zmaganiach z urzędniczą niekompetencją przedstawił gościom w skondensowanej formie problematykę związaną z funkcjonowaniem archiwum i roli archiwisty w Wolnym Mieście Kraków. W wystąpieniu tym najbardziej wybrzmiały problemy, które towarzyszą nawet współczesnym jednostkom archiwalnym: niski budżet oraz nieliczna kadra niepozwalająca na efektywne przechowywanie i udostępnianie zbiorów archiwalnych kolejnym pokoleniom. Sekcję I konferencji zakończył gość z Czech Dawid Kolumber PhD (Masaryk University). Wystąpienie to było niezwykle ważnym dodatkiem do całości. Prelegent przedstawił funkcjonowanie i rozwój administracji austriackiej na ziemiach czeskich w XIX wieku oraz wynikające z upadku Austro-Węgier problemy kompetencyjne instytucji w powstającej po I wojnie światowej Czechosłowacji.

Po krótkiej przerwie rozpoczęła się druga część konferencji, której obradom przewodniczyła prof. dr hab. Jolanta M. Marszałska. Pierwszym wystąpieniem był referat ks. prof. dr. hab. Waldemara Graczyka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), który zaprezentował zagadnienia związane z organizacją Seminarium Duchownego w Płocku w drugiej połowie wieku XIX. W sposób bardzo szczegółowy opisał on proces połączenia seminariów

płockiego oraz pułtuskiego. Następnie przedstawił problem dotyczący wyboru nowego budynku mającego pełnić funkcję seminarium oraz powiązań politycznych i gospodarczych między instytucją a władzami rosyjskimi. Kluczowym zagadnieniem w ramach tego wystąpienia było pokazanie rytmu życia i programu nauczania w seminarium oraz rosnącej z czasem liczby mężczyzn podejmujących w nim naukę. Prof. dr hab. Artur Górak (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) przybliżył gościom zagadnienia życia codziennego naczelników rosyjskich w Królestwie Polskim. Istotne dla zrozumienia całości zagadnienia było scharakteryzowanie tytułowej „koczującej elity”, będącej w większości pochodzenia niemieckiego. Została ona przedstawiona jako element obcy, związany ideowo oraz ekonomicznie z monarchą. Z tego powodu członkowie biurokratycznej elity państwa nie identyfikowali się ze społeczeństwem rosyjskim, stanowiąc wręcz oddzielny stan społeczny. Wraz ze swymi rodzinami stanowili oni ok. 1% społeczeństwa państwa Romanowów. Elita ta nie mogła wiązać się z ludem, którym władała, stąd też stanowiła pewien oderwany od realiów społecznych i kulturowych element prowincji, którą zarządzała. Nadto profesor A. Górak zwrócił uwagę na sposób wyboru naczelników, ich zwyczaje oraz rolę kobiet w otoczeniu urzędników rosyjskich. O uwarunkowaniach kariery Polaków w rosyjskiej służbie celnej Królestwa Polskiego opowiadał prof. dr hab. Krzysztof Latawiec (Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej). Prelegent przybliżył zgromadzonym wpływ likwidacji Królestwa Polskiego oraz śmierci Iwana Fiodorowicza Paskiewicza na powstanie nowej kadry administracji i komór celnych na ziemiach polskich. Prelegent skupił się przede wszystkim na porównaniu ze sobą trzech okresów, tj. rządów Iwana Fiodorowicza Paskiewicza, tzw. „odwilży posewastopolskiej” i czasów po powstaniu styczniowym. Na przykładzie tych trzech okresów została zaprezentowana możliwość kariery dla urzędników celnych w Królestwie Polskim. Kolejnym prelegentem miał być prof. dr hab. Wiesław Caban (Uniwersytet J. Kochanowskiego w Kielcach), który z powodu problemów zdrowotnych zmuszony został przełożyć referat na III część konferencji. Zmieniono więc kolejność wystąpień i następnym mówcą został ks. prof. dr hab. Wojciech Zawadzki (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Wystąpienie to przedstawiło prawny i duszpasterski kontekst internowania powstańców listopadowych na Żuławach Malborskich. W referacie zostały przedstawione losy ok. 17 tys. polskich żołnierzy więzionych na terenach pruskich. Część z nich, mając później możliwość powrotu do kraju ojczystego, postanowiła pozostać na Żuławach, układając życie od nowa, m.in. zawierając małżeństwa z pruskimi kobietami. Fenomenalny referat pt. *Czworonożni rezerwiści. Powinność wojskowa koni w Królestwie Polskim w latach 1876-1914*, który wywołał duże zainteresowanie wśród wszystkich, zebranych wygłosił prof. dr hab. Jacek Legieć (Uniwersytet J. Kochanowskiego w Kielcach). Przedstawione w nim zostały sposoby spisu i poboru konia w państwie Romanowów oraz ustawy określające zasady werbunku koni do armii. Kluczowe w tym systemie były kategorie, do jakich mogły zostać przypisane konie ze względu na wzrost i wiek. Dyskusja po drugiej części konferencji została zdominowana przez pytania dotyczące tego właśnie wystąpienia, m.in. cen koni, rodzajów czy form spisowych. Na koniec II sekcji referat wygłosił prof. dr hab. Mariusz Kulik (Instytut Historii PAN) na temat zarządzania twierdzą. Zreferował on historię twierdzy Dęblin, w okresie rządów rosyjskich znanej pod nazwą Iwanogród. Opowiedział o obsadzie osobowej fortyfikacji, jej wyposażeniu oraz problemach, z jakimi na co dzień borykali się żołnierze oraz dowódcy.

Po przerwie obiadowej rozpoczęły się obrady ostatniej części konferencji, którym przewodniczył prof. Artur Górak. Jako pierwszy referat wygłosił prof. dr hab. Wiesław Caban.

W swoim wystąpieniu skupił się na funkcjonowaniu korpusu kadetów na podstawie źródeł pamiętnikarskich. Szczególną uwagę poświęcił życiu codziennemu przyszłych oficerów. Zaprezentował stosowany tam model wychowania w rosyjskim korpusie kadetów, w którym główną rolę odgrywała dyscyplina – nade wszystko w formie kary chłosty. Niezwykle interesujące było przedstawienie relacji między kadetami polskimi a rosyjskimi. Prelegent dowodził na podstawie własnych badań, iż konflikty na tle narodowościowym praktycznie się nie zdarzały, co stanowi ciekawy element historii relacji polsko-rosyjskich. Następny referat wygłosiła prof. dr hab. Jolanta M. Marszalska, która przedstawiła efekt swoich długoletnich badań dotyczących rodu Sanguszków. Głównym celem wystąpienia było przedstawienie problemów z zarządzaniem majątkiem rodzowym. Profesor omówiła wzrost potęgi ekonomicznej rodu linii Kowelskiej, podziały majątku oraz sposoby zwiększania efektywności ekonomicznej dóbr ziemskich. Kluczową częścią wystąpienia było wykazanie roli zapisów testamentowych dla pozycji rodu, a także znaczenie powstania oraz funkcjonowania ordynacji dla pozycji rodu. Profesor Vlad Mischevca (Universitatea de Stat din Moldova) wygłosił referat w języku rosyjskim nt. początków rosyjskiej administracji w Besarabii w latach 1812-1818. W wystąpieniu omówił wkroczenie armii rosyjskiej na ziemie Mołdawii i jej znaczenie dla ustanowienia nowej wojennej administracji. Następnie Yulia Kiselova PhD (Karazin Kharkiv National University, Ukraina) wygłosiła referat *Problemy organizacji stolicy: nacjonalizacja domów profesorów w Charkowie w latach 20. XX wieku*. Prelegentka główny nacisk położyła na przedstawienie roli Charkowa dla społeczności ukraińskiej w dwudziestoleciu międzywojennym. Zasadniczymi kwestiami poruszonymi podczas wystąpienia były: zachowanie inteligencji naukowej wobec nowych realiów politycznych, pozycja tej grupy w nowym ustroju komunistycznym, rola i znaczenie Komitetu Pomocy Naukowców jako organu pomocy dla nowych władz, przebudowa Charkowa i lojalności naukowców wobec nowych władz. Nie było to jedyne wystąpienie dr Kiselovej, gdyż w zastępstwie za prof. dr. Valentine Shandre (Institute for History-National Academy of Sciences of Ukraine) wystąpiła ponownie. Przeczytała przygotowany przez profesora referat pt. *Generalne gubernatorstwo jako forma administrowania Imperium Rosyjskiego na terytoriach ukraińskich w XIX i początku XX wieku*. W dalszej kolejności wystąpił dr Paweł Libra (Instytut Historii PAN, Instytut Pamięci Narodowej), który omówił wyniki badań projektu naukowego realizowanego we współpracy z ośrodkami naukowymi w Gruzji. Niestety zabrakło przedstawiciela strony gruzińskiej, który nie dotarł na konferencję. Kluczowymi zagadnieniami poruszonymi podczas wystąpienia dr. Libry było odkrycie nowych, nieznanych do tej pory w polskich ośrodkach naukowych, źródeł dotyczących zagadnienia obecności Polaków w Gruzji oraz kształtowanie się relacji pomiędzy obydwooma odradzającymi się po I wojnie światowej państwami. Na samym końcu konferencji dr Daniel Banasiak przekazał informację na temat pozycji w strukturach władzy rosyjskiego prezydenta Warszawy gen. Sokratesa Iwanowicza Starynkiewicza. Omawiając to zagadnienie, doktor posługiwał się pamiętnikami gen. S.I. Starynkiewicza, co niejako pozwoliło na zrozumienie decyzji i roli politycznej tego wybitnego prezydenta Warszawy.

Konferencja „Administracja państwa i Kościół w XIX wieku na ziemiach polskich: prawo, struktury, ludzie, dokumenty” była udanym nowym początkiem cyklicznych spotkań nad historią XIX wieku organizowanymi przez prof. A. Góraka. Dzięki takim inicjatywom możliwe jest pogłębianie wiedzy i zrozumienia skomplikowanych procesów kształtowania się systemu administracyjnego na przestrzeni dziejów. Problematyka ta jest ważna również

dlatego, iż procesy zapoczątkowane w tym okresie zbudowały obecny system administracyjny, w którym na co dzień funkcjonujemy. Zaprezentowane na konferencji wystąpienia pokazały zwiększające się z czasem kompetencje i zadania administracji w XIX wieku. Największe zainteresowanie wzbudziły referaty prof. Legiecia pt. *Czworonożni rezerwiści. Powinność wojskowa koni w Królestwie Polskim w latach 1876-1914* oraz prof. Szymczaka pt. *Kanclerz, ambasador czy cesarski minister? Minister dla Galicji w systemie politycznym galicyjskiej autonomii (1871-1918)*. Wskazuje na to ilość pytań zadawanych dla obu prelegentów podczas dyskusji. Wystąpienia gości z Czech, Ukrainy i Mołdawii poszerzyły perspektywę odbiorców. Umożliwiły porównanie zachodzących w innych krajach procesów historycznych warunkujących powstanie różnych modeli zarządzania. Efektem ostatecznym konferencji będzie publikacja pokonferencyjna, która pozwoli szerokiemu gronu czytelników zapoznać się z ustaleniami badawczymi prelegentów. Pozytywny odbiór konferencji dobrze rokuje w kontekście przyszłej współpracy między organizatorami. Można zatem mieć nadzieję na kolejne konferencje pozwalające zapoznać się z najnowszymi ustaleniami o historii ziem polskich w XIX wieku. Warto zaznaczyć, iż nie jest to ostatnie spotkanie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego dotyczące dziejów XIX stulecia. Już 12 czerwca 2024 r. odbędzie się następne, inicjowane przez prof. A. Górkę spotkanie pt.: *Kościół unicki w Królestwie Polskim. Z okazji 150 rocznicy likwidacji przez władze rosyjskie*. Dla osób zainteresowanych wysłuchaniem wygłoszonych wystąpień dostępne jest nagranie wszystkich sesji wydarzenia na profilu facebookowym Instytutu Historii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.